

WYROK Z DNIA 5 STYCZNIA 2001 R.

V KKN 504/00

Przeszkoda procesowa sformułowana w art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k., w postaci *rei iudicatae* zachodzi wówczas, gdy uprzednio zakończone zostało prawomocnie postępowanie co do tego samego czynu tej samej osoby. Jeśli więc występuje tożsamość czynu przypisanego tej samej osobie w różnych postępowaniach, z których pierwsze zostało prawomocnie zakończone, wyrok wydany w drugiej sprawie podlega uznaniu za nieważny zgodnie z dyspozycją art. 101 § 1 pkt 3 k.p.k. Dotyczy to sytuacji, gdy przedmiot postępowania w pierwszej z owych spraw pokrywa się z przedmiotem postępowania w sprawie następnej, a także gdy przedmiot postępowania prawomocnie zakończonego obejmuje w całości przedmiot postępowania w sprawie następnej i wykracza poza ten przedmiot.

Przewodniczący: sędzia SN W. Kozielewicz.

Sędziowie SN: P. Hofmański, F. Tarnowski (sprawozdawca).

Prokurator Prokuratury Krajowej: J. Gemra.

Sąd Najwyższy po rozpoznaniu w dniu 5 stycznia 2001 r., sprawy Marka C., skazanego z art. 209 § 1 k.k., z powodu kasacji, wniesionej przez Prokuratora Generalnego na korzyść skazanego od wyroku Sądu Rejonowego w P. z dnia 31 maja 2000 r.

u c h y ł i ł zaskarżony wyrok i sprawę przekazał Sądowi Rejonowemu w P. do ponownego rozpoznania.

U Z A S A D N I E N I E

Wyrokiem Sądu Rejonowego w P. z dnia 21 października 1999 r. Marek C. został uznany za winnego tego, że w okresie od lipca 1998 r. do maja 1999 r. w S. uporczywie uchylał się od ciążącego na nim obowiązku alimentacyjnego na rzecz małoletnich synów Przemysława i Marcina C., czym naraził ich na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych i za to, na podstawie art. 209 § 1 k.k. skazany na karę 8 miesięcy pozbawienia wolności; na mocy art. 69 § 1 i art. 70 § 1 pkt 1 k.k. wykonanie orzeczonej kary pozbawienia wolności warunkowo zawieszono na okres trzech lat tytułem próby; na podstawie art. 72 § 1 pkt 3 i § 2 k.k. Sąd zobowiązał oskarżonego do bieżącego łożenia na utrzymanie małoletnich dzieci i do naprawienia szkody w całości w terminie dwóch miesięcy od uprawomocnienia się wyroku.

Wyrok ten nie został zaskarżony i uprawomocnił się bez postępowania odwoławczego.

Następnie Marek C. został oskarżony o to, że w okresie od lipca 1998 r. do stycznia 2000 r. w S. uporczywie uchylał się od wykonywania ciążącego na nim z mocy ustawy i orzeczenia sądowego obowiązku opieki przez niełożenie na utrzymanie swych nieletnich synów Przemysława i Marcina C., przez co naraził ich na niemożność zaspokojenia potrzeb życiowych, to jest o czyn z art. 209 § 1 k.k.

Sąd Rejonowy w P. wyrokiem z dnia 31 maja 2000 r. Marka C. uznał za winnego popełnienia zarzucanego mu czynu z tą zmianą, że przyjął, iż okres niealimentacji trwał od lipca 1998 r. do maja 2000 r. za wyjątkiem października, listopada i grudnia 1999 r. i za to, na podstawie art. 209 § 1 k.k. skazał na karę roku i 6 miesięcy pozbawienia wolności; na podstawie art. 69 § 1 i 2 k.k. i art. 70 § 1 pkt 1 k.k. wykonanie orzeczonej kary po-

zbawienia wolności warunkowo zawiesił na okres trzech lat; na mocy art. 72 § 1 pkt 3 k.k. zobowiązał oskarżonego do wykonywania ciężącego na nim obowiązku łożenia przez zapłatę renty alimentacyjnej na rzecz Przemysława i Marcina C. w wysokości orzeczonej wyrokiem Sądu Okręgowego w P.; na podstawie art. 72 § 2 k.k. zobowiązał oskarżonego do naprawienia szkody przez zapłatę na rzecz ZUS Fundusz Alimentacyjny kwoty 2000 zł w okresie próby; na mocy art. 73 § 1 k.k. oddał oskarżonego pod dozór kuratora sądowego.

Wyrok powyższy nie został zaskarżony i uprawomocnił się bez postępowania odwoławczego.

Od tego wyroku kasację złożył Prokurator Generalny, który zarzucił rażące naruszenie art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k., polegające na skazaniu oskarżonego za uchylanie się od alimentowania synów Przemysława i Marcina w okresie od lipca 1998 r. do września 1999 r. i od stycznia do maja 2000 r., pomimo że uprzednio wyrokiem tego Sądu z dnia 21 października 1999 r. został on prawomocnie skazany za taki sam czyn – popełniony w okresie od lipca 1998 r. do maja 1999 r. i wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy Sądowi Rejonowemu w P. do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Kasacja jest słuszna co do zasady, bowiem zaskarżony wyrok jest istotnie nieprawidłowy i winien być uchylony. Nie można jednak podzielić poglądu, iż Sąd pierwszej instancji przy wydaniu tego wyroku rażąco naruszył przepis art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k., na co powołuje się Autor kasacji w podniesionym zarzucie, wnosząc jednocześnie o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania.

W konsekwencji eksponuje zarzut występowania przeszkody prawnej w postaci *rei iudicatae*, podczas gdy orzekanie wbrew tej przeszkodzie jest powodem nieważności orzeczenia – stosownie do treści art. 101 § 1 pkt 3

k.p.k. – jeśli dotyczy dwóch różnych spraw, względnie umorzenia postępowania gdy omawiana sytuacja miałaby miejsce w tej samej sprawie.

Wniosek kasacyjny – o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy Sądowi Rejonowemu do ponownego rozpoznania, w konfrontacji z treścią zarzutu obraży art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k., zawiera więc oczywistą antynomię.

Pomimo tej nieprawidłowości Sąd Najwyższy orzekając w granicach kasacji był władny ją uwzględnić, jakkolwiek uchylenie wyroku Sądu Rejonowego w P. z dnia 31 maja 2000 r., nastąpiło z powodu stwierdzenia rażących naruszeń innych przepisów procesowych aniżeli art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k. Otóż z porównania okresów niealimentacji przyjętych w wyroku z dnia 21 października 1999 r. oraz w wyroku z dnia 31 maja 2000 r., wynika, że okres niealimentacji przypisany Markowi C. w drugim z wyroków w całości „pochłonął” ów okres z wyroku wcześniejszego, to jest od lipca 1998 r. do maja 1999 r., a nadto objął dalsze dziewięć miesięcy, w ciągu których skazany uchylał się nadal od świadczeń alimentacyjnych.

Oba wymienione wyroki zapadły w Sądzie Rejonowym w P., w tym samym wydziale, po upływie zaledwie siedmiu miesięcy, a zatem gdyby przy rozpoznaniu późniejszej sprawy Sąd ten wykazał więcej staranności, ustrzegłby się powtórzenia w czynie przypisanym okresu niealimentacji, za który Marek C. był już prawomocnie skazany.

W rezultacie wyrok z dnia 31 maja 2000 r. zapadł z rażącą obrazą przepisów procesowych, a w szczególności:

- art. 413 § 2 pkt 1 k.p.k., który wymaga „dokładnego określenia przypisanego czynu”;
- art. 366 § 1 k.p.k., który nakłada na przewodniczącego obowiązek baczności, aby zostały wyjaśnione wszystkie istotne okoliczności sprawy, a także

- art. 367 § 1 k.p.k. w zw. z art. 16 k.p.k. wobec uniemożliwienia stronom wypowiedzenia się na temat rozszerzenia w wyroku okresu niealimentacji wykraczającego poza akt oskarżenia, to jest od stycznia do maja 2000 r.

Natomiast przeszkoda procesowa sformułowana w art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k. w postaci *rei iudicatae* zachodzi wówczas, gdy uprzednio zakończone zostało prawomocnie postępowanie co do tego samego czynu tej samej osoby. Jeśli więc występuje tożsamość czynu przypisanego tej samej osobie w różnych postępowaniach, z których pierwsze zostało prawomocnie zakończone, wyrok wydany w drugiej sprawie podlega uznaniu za nieważny zgodnie z dyspozycją art. 101 § 1 pkt 3 k.p.k. Dotyczy to sytuacji, gdy przedmiot postępowania w pierwszej z owych spraw pokrywa się z przedmiotem postępowania w sprawie następnej, a także gdy przedmiot postępowania prawomocnie zakończonego obejmuje w całości przedmiot postępowania w sprawie następnej i wykracza poza ten przedmiot.

Inaczej ocenić należy sytuację, gdy przedmioty postępowania pokrywają się li tylko częściowo, względnie przedmiot postępowania w późniejszej sprawie „pochłania” ów przedmiot w sprawie, która została już prawomocnie zakończona, a nadto obejmuje dalszy okres. Odnosząc tę sytuację do przestępstwa niealimentacji nie sposób pominąć w rozważaniach jednego z istotnych aspektów, a mianowicie faktu, iż należy ono do kategorii „przestępstw zbiorowych”, będących typami zasadniczymi, które charakteryzują się tym, że ich elementy składowe, same w sobie nie stanowią przestępstw, lecz dopiero pewna liczebność zachowań sprawczych wywołuje skutek przestępny (inaczej kwestia ta przedstawia się w wypadku przestępstw zbiorowych będących typami kwalifikowanymi). Przestępstwa zbiorowe stanowią specyficzną kategorię przestępstw, w wypadku których zachodzi wielokrotność sprawczych zachowań, do jakich nie znajduje zasto-

sowania konstrukcja zbiegu przestępstw, bowiem ową wielokrotność przewiduje typizacja danego przestępstwa.

W przepisie art. 209 § 1 k.k. ustawodawca posłużył się znamieniem przedmiotowo – przedmiotowym „uporczywości”, które oznacza, że musi wystąpić właśnie wielokrotność zaniechań na przestrzeni pewnego czasu, a ponadto znamię to wyraża psychiczne nastawienie sprawcy, który uchyla się od obowiązku wykonania świadczeń alimentacyjnych, pomimo realnej możliwości ich spełnienia; „uporczywość jest ... antynomią jednorazowego czy nawet kilkakrotnego zaniechania sprawcy” (zob. Z. Siwik: Przestępstwo niealimentacji ze stanowiska polityki kryminalnej. Wrocław 1974, s. 104; T. Dukiet-Nagórska: Tak zwane przestępstwa zbiorowe w polskim prawie karnym. Katowice 1987, s. 18, 85; I. Andrejew: Ustawowe znamiona czynu. Warszawa 1978, s. 180; uchwała pełnego składu Izby Karnej Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976, z. 7-8, poz. 86; uchwała Sądu Najwyższego z dnia 24 marca 1993 r. I KZP 1/93, OSNKW 1993, z. 3-4, poz. 17).

Wyżej wskazana specyfika przestępstwa niealimentacji musi być uwzględniona przy ocenie kryteriów prawomocności wyroku w związku z zarzutem *rei iudicatae*.

Otóż w doktrynie zagadnienia dotyczące istoty prawomocności oraz tożsamości czynu budzą wiele kontrowersji (zob. A. Kaftal: Prawomocność wyroków sądowych w polskim prawie procesowym. Warszawa 1966, s. 11, 187; M. Cieślak: Polska procedura karna. Warszawa 1984, s. 301; T. Grzegorzczak, J. Tylman: Polskie postępowanie karne. Warszawa 1998, s. 178; K. Marszał: Proces karny. Katowice 1997, s. 257; S. Waltoś: Proces karny. Zarys systemu. Warszawa 2001, s. 62; P. Hofmański: Horyzontalna prawomocność części wyroku w procesie karnym. PS 1998, z. 4, s. 3).

Doceniając wagę i złożoność owych zagadnień należy jedynie zaznaczyć, iż w orzecznictwie Sądu Najwyższego prezentowany był pogląd,

że dla tożsamości czynu decydujące jest zdarzenie faktyczne będące przedmiotem zakończonego prawomocnie postępowania. Jeżeli więc sąd ograniczył wyrok wyłącznie do fragmentu czynu, to niedopuszczalne jest ponowne postępowanie o ten czyn, w odniesieniu do jego pozostałych fragmentów, właśnie ze względu na przesłankę stanu rzeczy osądzonej (zob. wyrok z dnia 12 lutego 1975 r., I KR 226/74, nie publ., z glosą M. Cieślaka, PiP 1976, z. 1-2, s. 267, a także M. Cieślak, Z. Doda: Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego w zakresie postępowania karnego (I półrocze 1976 roku). Pal. 1976, z. 12, s. 45; W. Daszkiewicz, Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego (Prawo karne procesowe – I półrocze 1976), PiP 1977, z. 3, s. 131).

Pogląd ten zasługuje na aprobatę, jednakże zgoła inaczej ocenić trzeba kwestię tożsamości czynu w wypadku przestępstw zbiorowych, a w tym przestępstwa niealimentacji. Prawomocne skazanie sprawcy tego przestępstwa za uporczywe uchylanie się od płacenia renty alimentacyjnej przez ściśle określony czas nie zwalnia go od odpowiedzialności karnej w razie uporczywego uchylania się od wykonania nałożonych nań świadczeń w dalszym okresie. Jest to już bowiem nowy czyn przestępny, którego granice czasowe winny być dokładnie zakreślone w opisie przypisanego czynu w wyroku skazującym, zgodnie z brzmieniem art. 413 § 2 k.p.k.

Jeżeli dojdzie natomiast do sytuacji, że przypisane sprawcy okresy uchylania się od świadczeń alimentacyjnych w dwóch kolejnych wyrokach pokrywają się częściowo, albo ów okres przyjęty w wyroku późniejszym „pochłania” okres z prawomocnego wyroku i obejmuje dalszy okres, nie może być mowy o powadze rzeczy osądzonej sensu stricto, stanowiącej podstawę do wszczęcia procedury o stwierdzenie nieważności późniejszego orzeczenia.

Właśnie taka sytuacja, jak ostatnia z wymienionych, wystąpiła w sprawie Sądu Rejonowego w P. Oczywiście skazanie za okres niealimen-

tacji określony w prawomocnym wyroku z dnia 21 października 1999 r. nastąpiło wbrew regule *ne bis in idem crimen iudicetur*, lecz z uwagi na dalszy okres niealimentacji przypisany oskarżonemu w wyroku z dnia 31 maja 2000 r., mamy tu do czynienia z sytuacją jakościowo odmienną aniżeli przewidzianą w art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k. i dlatego w istocie nastąpiła obrafa innych, wyżej wskazanych przepisów procesowych, co pociągnęło za sobą określone konsekwencje.

Wyżej przytoczone zapatrywania prawne i wskazania winien uwzględnić Sąd Rejonowy w P. przy ponownym rozpoznaniu niniejszej sprawy, a zwłaszcza ustrzec się uchybień, jakie doprowadziły do uchylecia zaskarżonego wyroku, poprzez respektowanie przepisów o rozprawie głównej oraz o wyrokowaniu, a w tym – w razie stwierdzenia winy oskarżonego – powinien dokonać prawidłowego określenia przypisanego czynu, eliminując zeń okres niealimentacji przyjęty w prawomocnym wyroku z dnia 21 października 1999 r.